

SZEGED A TUDÓBAJOSOK EGYKORI TÉLI GYÓGYHELYE

A majdnem százesztendő, pontosan 1859-ben a neves szegedi nyomdász, Burger Zsigmond betűivel készült nyolcvanlapos füzet Szegedet a mellbajosok téli tartózkodási helyének ajánlja. A német nyelven írott mű teljes címe: *Szeged in als Winteraufenthalt für Brustleidende im Vergleiche mit Venedig*, magyarul: Szeged, a mellbajosok téli tartózkodási helye Velencével összehasonlítva. Szerzője Altstädter Mór, a bölcsészet, az orvostudomány és a sebészet tudora, a szülészet magistere, szegedi gyakorló orvos. Szinnyei ezt a munkáját mondja Altstädter főművének. Életrajzi adataiból csak azt közli, hogy szegedi gyakorló orvos volt és 1871-ben, 46 éves korában halt meg. 1825-ben született, és amint a főművének ítélt munkájában olvashattuk, Veszprémben. Bécsben szerzett orvosi oklevelet, szülővárosában folytatott gyakorlatot, majd 1855-ben Szegeden telepedett le. Itt a cs. kir. bécsi meteorológiai központi intézet megbízásából végzett megfigyeléseket. Új környezetében nagyon jól érezhette magát, hamarosan bekapcsolódott a város életébe. Tagja volt a Palánki Kaszinónak. Hitközsége iskolaszéki tagnak, majd hitközségi képviselőnek választotta.

A Burger nyomdában saját költségén kiadott, említett füzetén kívül más közleményei is jelentek meg. Az Orvosi Hetilap 1859. évi 40. és 42. számában »Szegei szikós tavairól és légkörének nedvességi forrásairól éghajlati szempontból« megjelent cikkében ugyancsak Szeged városával és annak légköri viszonyaival foglalkozik. Ezt a tanulmányát a Szegedi Híradó is közölte az ez évi 55. és 56. számában, a szerkesztő következő megjegyzésével: »Szerző úr szíveségéből közöljük ezen már a bécsi és a pesti orvosi lapokban is megjelent helyi egészségügyünket közelről érdeklő dolgozatot.« A Szegedi Híradó munkatársai között találjuk nevét. A lap 1859. évi 12. száma bejelenti olvasóinak, hogy »a helybeli időviszony és légköri állapot leírását találják« majd hasábjain és megindokolja, miért közlik ezeket. »Valamint a tudomány — írja — úgy a nemzetgazdászati követeli tőlünk. Mindkettőnkre nézve fontos a légköri állapot mi-volta; mert a tudós úgy, mint az okszerű gazda ebből meríti tapasztalatait s teendőit ez után intézi. Kötelességünknek tartjuk itt megemlíteni, hogy ... a légköri állapotot Altstädter Mór orvostudor úr ... hazafias szívességének köszönhetjük.« A következő évi előfizetési felhívásban közlik, hogy »az időjárásnak lég- és hőmérséknek szintén van rovata lapunknak.«

Az 1862. évi Orvosi Hetilap hasábjain újra a szegedi állóvizekről, azok egészségügyi kérdéséről ír Altstädter. Az állóvizek miatt Szeged »mint a legveszedelmesebb és leggyakoribb váltólázak, valamint több más senyvek székhelye és forrása kiáltatott ki.« »Mint rémkép lebegett e tekintetben az ország saját fiai előtt.« Egy bécsi lap megállapította, hogy Szeged »egészségügyi tekintetben el-hirhedt vidék középpontja.« Indítványokat tesz, miként lehetne ezen az egész-

szerűleg kedvezőtlen állapoton javítani. Későbbi közleményei már mind szülészeti vonatkozásúak. Az Orvosi Hetilap 1866. évi 31. számában még Szegedről közli »a müleges szülésnek egy sikerrel véghezvitt eseté«-t. 1867. januárjában az Orvosi Hetilap hírül adja, hogy Budapestre költözött: »Dr. Altstädter Mór, kit lapunk olvasói ismernek, állandó lakhelyét Szegedről Pestre tette át, hol — mint értesülünk —, szülésetet szándékozik kiválóan művelni.« A Budapesti Kir. Orvosegylet közgyűlése októberben rendes tagnak választotta meg. Az év októberében »a női magtalanság okairól és orvoslásáról« megjelent cikkét már mint »gyakorló női orvos Pesten« írja. Ugyanaz év novemberében az Orvosegyletben nőgyógyászati vizsgálóasztalt mutat be. Ezt még Szegeden készítette el. 1870-ben a »tejrekedés következtében támadó emlőlob megelőzéséről«, 1871-ben a »teljes hószámhiány«-ról jelent meg a Hetilapban közleménye. 1871-ben a budai Erzsébet-fürdő orvosává választották meg. (Orvosi Hetilap 1871. április 30, 296. l.) Nemsokára, az év július 26-án, a haláláról szóló híradást találjuk az Orvosi Hetilapban. »Altstädter Mór tr. élte 46. évében meghalt. Elhunyt ügyfelünket, ki gyakorlatát tudományos vizsgálatokra lelkiösmeretesen felhasználta, lapunk olvasói megjelent értekezéseiből ismerik. Magaviseletében mindenkor higgadt, a betegek körül pedig fáradhatatlan buzgóságú volt.« A Szegedi Híradó is megemlékezik haláláról: »... a napokban hunyt el Pesten dr. Altstädter Mór gyakorló orvos, ki hosszabb ideig lakott városunkban s néhány év előtt költözött a fővárosba.« (XIII. évf. júl. 16.)

Altstädter Mór főműve, amelyben Szegedet a mellbajosoknak, vagyis a tüdőgümőkórosoknak téli tartózkodási helyül ajánlja, német nyelven jelent meg. Azt akarta ezzel elérni, hogy ne csak a magyar közönség, hanem az egész osztrák birodalom és Németország is tudomást szerezzen ajánlatáról. (L. munkája 75. lapját.) Más ok is szerepet játszott azonban. Német világ volt akkor Szegeden, helyesebben a kormányzat, a hivatalos város németesíteni akart. Német cégeket zörgetett Szeged utcáin is a szél. A Szegedi Híradó írja, 1859 tavaszutóján, hogy az új indóházra »Bahnhof« felírást tettek, pedig a város 63 000 lakójának tizedrésze sem ért németül. És csak 1860 nyárutóján ad hírt a lap arról, hogy »Szeged utcái új feliratokat nyernek és pedig csak magyar nyelven.« (II. évf. 70. sz.)

Altstädter munkáját 90 o. é. krajcárért Lauffer és Stolp pesti könyvesboltja árulta és az Orvosi Hetilapban a következőképpen hirdette. »Ajánljuk e kis munkát figyelmes olvasásra annál inkább, hogy minél több hazai orvos belőle maga meggyőződhesse arról: hogy Szeged mint valóban kedvező és Velenczével legalább egyaránt jóltevő téli tartózkodási hely gümőkórosokra nézve, figyelmeket és ajánlatukat méltány igénybe veheti.«

Természetesen Szegeden is felfigyeltek a munkára. A következő év, 1860 decemberében a Szegedi Híradó 98. számában a következőket írja: »Mégis igaza lehet városunk egyik orvosának Altstädter Mór úrnak, ki a szegedi éghajlatot párhuzamba állította a velenceivel; legalább a legközelebbi múlt szép napok emellett tesznek tanúságot, sőt sokan állítják, hogy az idén sokkal zordonabb az idő Olaszországban, mint Szeged vidékén.«

A munkát Poór dr. megjelenése után nemsokára részletesen ismertette az Orvosi Hetilap Honi Könyvészet rovatában és írása végén azt mondja: »Szerzőnek köszönettel tartozunk jó szándékáért. Ha nekünk jelenleg utazni kész gümőkórosunk volna, azt legelőször nem Velenczével, hanem... Szegeddel kínálnók meg...«

SZEGEDIN

ALS

WINTERAUFENTHALT

FÜR

BRUSTLEIDENDE

IM VERGLEICHE MIT

V E N E D I G

DARGESTELLT

FÜR AERZTE UND GEBILDETE LAIEN

VON

MORITZ ALTSTÄDTER,

Doctor der Philosophie, Medizin und Chirurgie, Magister der Geburtshilfe und praktischer Arzt zu Szegedin. (Seit fünf Jahren Beobachter der hiesigen meteorologischen Erscheinungen, im Auftrage der k. k. Central-Anstalt für Meteorologie in Wien.)

SZEGEDIN, 1859.

EIGENTHUM DES VERFASSERS.

1. sz. ábra. Altstädter Mór tr. tanulmányának címlapja

Altstädter, akit joggal sorozhatunk a magyar meteorológia orvosi úttörői közé, ötéves szegedi megfigyelései alapján írta meg tanulmányát. Tanárának, J. Skoda, híres bécsi belgyógyásznak ajánlotta tanítványi hálával munkáját. Az előszóban elmondja, hogy Csaplár professzor felszólította, írjon Szeged orvostopográfiai viszonyairól a »Der Naturfreund Ungarns« című folyóiratba. Az ezzel való foglalkozás közben támadt az a gondolata, hogy Szeged kedvező éghajlatát a mellbajosok számára a nagyközönséggel, a művelt laikusokkal és az orvosokkal is ismertetni fogja. Évekkel előbb járt Velencében és megismerte annak egészségügyi és meteorológiai viszonyait, így a Szegeden öt éven át gondosan észlelteket könnyű volt a velenceiekkel összehasonlítani. Lehet, hogy G. Joseph: Venedig als Winteraufenthalt für Brustleidende című tanulmánya is, melyre többször hivatkozik, indítást adott neki. Közrejátszhatott Altstädter célkitűzésében az a tapasztalati tény, amelyre tanulmánya bevezetőjében hivatkozik, nevezetesen, hogy a szegedi klíma kitűnően hat a gümőkórosokra és a kedvező hatás, s a nem ritka gyógyulás miatt annak idején a fővárosból és más vidékről Szegedre küldtek gümőkóros betegeket.

Szegeden vizsgálta a levegő nedvességét, tisztaságát, a csapadékviszonyokat, az uralkodó szeleket, a hőmérséklet ingadozásait, a légnyomást, az ivóvizet, a betegségek jelentkezőseit, a lakóházakat. Észleleteit összehasonlította az adria Velence és más városok viszonyaival. Az összehasonlítás eredménye kedvező volt Szegedre és ezért ajánlotta a tüdőbajosok téli tartózkodási helyéül. Nyárra a tartós nagy hőség és por miatt nem tartotta Szegedet a tüdőbajosok számára alkalmasnak, és javasolta, hogy csak május végéig maradjanak itt, azután északibb fekvésű helyet keressenek fel. A nyári tartózkodásra Magyarországon a legkedvezőbbnek Balatonfüredet jelölte meg. Szegedre, azt tanácsolta, csak ősszel, szeptember második felében térjenek vissza a betegek.

A legkevésbé sem valószínű, hogy Szeged éghajlati viszonyai az elmúlt száz év alatt lényegesen megváltoztak, bár Kovács a »Szeged és Népé«-ben azt írja, hogy a város hőmérsékleti viszonyaiban . . . nagy ingadozás állott be a legutóbbi harminc év alatt. (L. az idézett mű 32. lapját.) Két körülmény, amelyet Altstädter vizsgált, jelentősen megváltozott az elmúlt évszázad alatt, és ez a levegőnedvesség és az ivóvíz.

Szeged a »nagy víz« és a Tisza szabályozása után egészen más jellegű és más környezetű várossá lett. Azelőtt a várost igen sok víz vette körül. Hódmezővásárhelyre Szegedről csónakon lehetett elmenni. Palugyay Imre 1853-ban megjelent leírása szerint »A város nagyobb része igen lapályos s a legmagasabb Tisza árszínén alól van, melly ellen a Tiszaparton vont magas töltések és mesterséggel felemelt térek védik; jelenleg még több száz holdra menő víz-állások léteznek benne, mellyek közül több legnagyobb szárazság idején sem száradván ki, a levegőt nem kevésbé egészségtelenítik.« Kovács István a Somogyi-könyvtárban őrzött kéziratosa önéletrajzában írja, hogy akkoriban a Tisza balpartja, elkezdve Csongrádtól, le a Tisza torkolatáig »mindig kiemelkedett« medréből és legkevesebb 50 négyzetmérföldnyi terület állott víz alatt. »Még akkor a tápai rétek vízjárta földek voltak, hacsak kis áradás volt is, Tisza a Marossal egyesültek a földeken. Tömérdek széna, nád, gyékény, hal, minden nagyon buján termett itt. A termésnek fele is ott rothadt, nem volt aki felhasználja. A halak sokszor ezrével benn szorultak a laposokon, nem volt ott soha szűk termés, mert szénafű is majd egy öles volt; a fűzfa magától annyira elterjedt, hogy erdők k'pződtek, melyeket ajándékba adtak, csakhogy kiirtsák.«

Tabelle XII.

zeigt den jährlichen mittleren Luftdruck durch drei aufeinander folgende Jahre, sowie das Maximum und Minimum des Luftdruckes während derselben von Szegedin im Vergleiche mit Venedig und noch einigen andern Orten.

Beobachtungs- ort	1854				1855				1856						
	mittlerer Luftdruck Par. Lin.	Maximum		Minimum		mittlerer Luftdruck Par. Lin.	Maximum		Minimum		mittlerer Luftdruck Par. Lin.	Maximum		Minimum	
		Tag	Luftdruck	Tag	Luftdruck		Tag	Luftdruck	Tag	Luftdruck		Tag	Luftdruck	Tag	Luftdruck
Szegedin	334 ^{'''} 39	3. März	342 ^{'''} 88	19. Nov.	325 ^{'''} 80	333 ^{'''} 91	19. Dec.	341 ^{'''} 69	15. Feb.	324 ^{'''} 15	334 ^{'''} 15	14. Jän.	342 ^{'''} 66	26. Dec.	324 ^{'''} 31
Venedig	336 ^{'''} 69	3. März	343 ^{'''} 84	18. Feb.	327 ^{'''} 75	336 ^{'''} 55	7. Jän.	344 ^{'''} 32	15. Feb.	326 ^{'''} 17	337 ^{'''} 15	14. Jän.	344 ^{'''} 96	26. Dec.	328 ^{'''} 48
Triest	336 ^{'''} 80	3. März	344 ^{'''} 38	30. Nov.	328 ^{'''} 01	335 ^{'''} 85	7. Jän.	343 ^{'''} 01	15. Feb.	325 ^{'''} 52	336 ^{'''} 36	14. Jän.	342 ^{'''} 80	8. Jän.	324 ^{'''} 01
Mailand	332 ^{'''} 01	8. März	339 ^{'''} 85	24. Nov.	322 ^{'''} 62	331 ^{'''} 01	8. Jän.	338 ^{'''} 84	14. Feb.	322 ^{'''} 03	331 ^{'''} 61	14. Jän.	339 ^{'''} 45	26. Dec.	320 ^{'''} 75
Prag	329 ^{'''} 15	2. März	338 ^{'''} 08	29. Nov.	317 ^{'''} 76	328 ^{'''} 79	19. Dec.	338 ^{'''} 16	14. Feb.	317 ^{'''} 96	329 ^{'''} 27	14. Jän.	337 ^{'''} 68	26. Dec.	316 ^{'''} 16
Laibach	326 ^{'''} 35	28. Oct.	333 ^{'''} 26	30. Nov.	317 ^{'''} 67	325 ^{'''} 75	7. Jän.	333 ^{'''} 21	15. Feb.	315 ^{'''} 75	326 ^{'''} 39	14. Jän.	334 ^{'''} 70	26. Dec.	314 ^{'''} 99

2. sz. ábra. A légnyomás évi középértékét összehasonlító táblázat.

A víz adta annak idején Szeged lakosságának a megélhetést. Az egész Felsőváros — azt lehet mondani — a vízből élt, hiszen ott nem kevesebb mint négyezer ember halfogással, a hal feldolgozásával vagy halkereskedéssel foglalkozott.

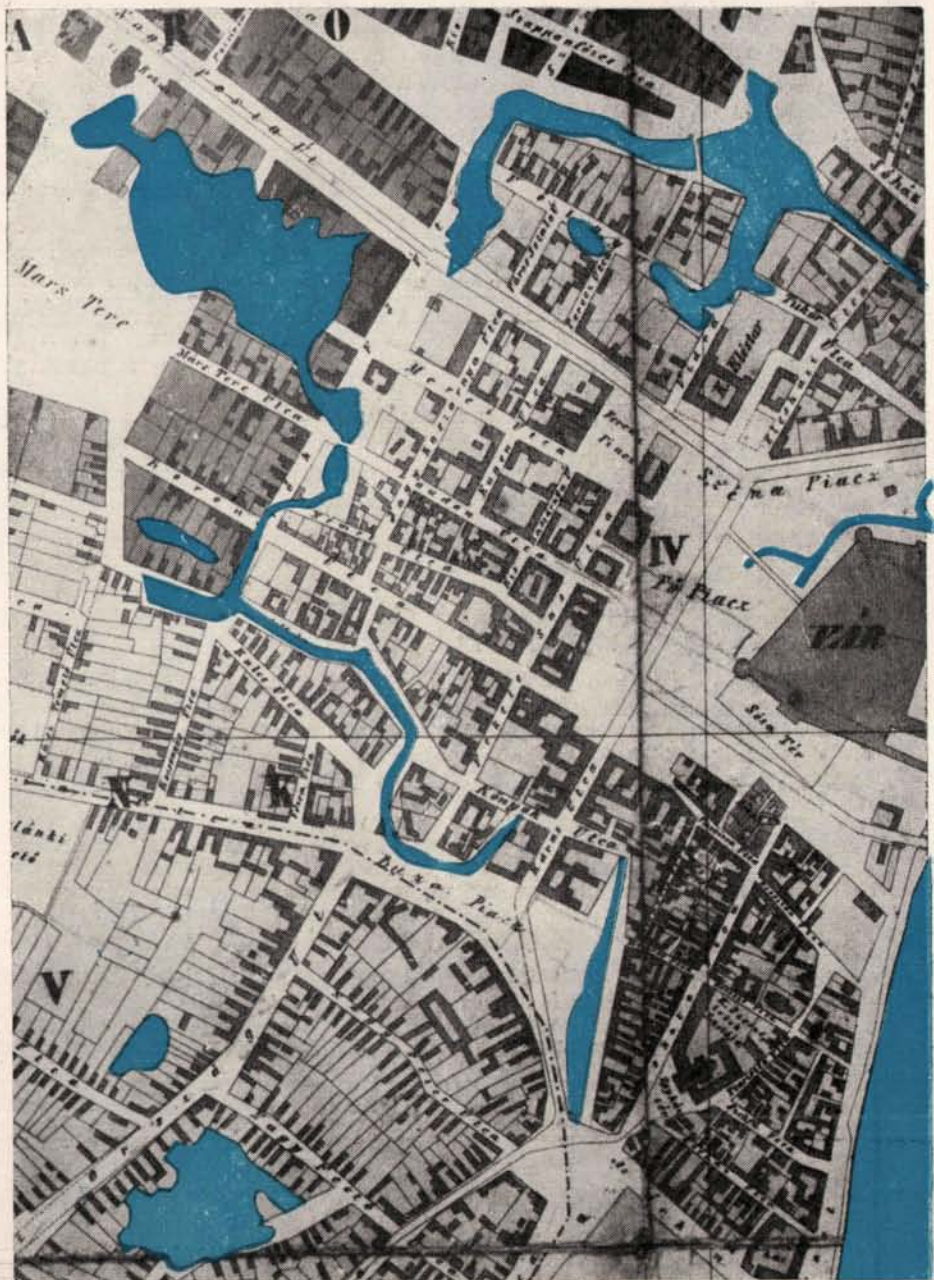
1853-ban volt — írja Kováts István — az első veszedelmes árvíz, amikor »a szegedi baloldal elkezdve Hódmező-Vásárhelytől lefele Nagybecskerekén alól egész a Tisza-torokig mind egy tenger volt, a fél Torontálmegye vízben úszott.« Az 1853. évi első veszedelmes árvíz idején került Altstädter Szegedre.

Sok víz volt a város belterületén is. Elég egy pillantást vetni Bainville József városi főmérnök 1850-ben készült városi »helyzettervére«, erre a remek kidolgozású színezett rézmetszetre, hogy erről meggyőződjünk. Altstädter leírja, hogy amikor Szegedre került, a tiszaparttal szomszédos, egymással párhuzamosan futó utcákon állott a víz, mégpedig olyan magasan, hogy a kapuk, a házak küszöbéig ért. A város ezen részei Velencére emlékeztették. A kapukból itt is a vízbe lehetett lépni. A Szeged környéki nagy víztömegek és a város belterületén levő kisebb-nagyobb erek, tavak a levegőt nedvessé tették. Ezek az erősen szódatarthalmú vizek állandóan párologtak és a vizek nagy része még a hosszabban tartó nyári szárazságban is megmaradt. A város belterületén és környékén levő sok víz valóságos »tengeri atmoszférát« teremtett. Esős és szélmentes időben a levegő nedvessége túllépte az egészségre még kedvező mértéket. A szél kiegyenlítő és tisztító hatása azonban Altstädter szerint a síkságon fekvő Szegeden kedvezőbb helyzetet teremtett a velenceinél.

Ahol pedig nem volt víz, ott igen elhanyagoltak voltak a szegedi utcák. Széchenyi István 1833-ban meglátogatta Szegedet és elkeseredetten állapította meg, hogy még a nagy piactér is kövezetlen, poros, szennyes, piszkos, a csatornázatlan, világítatlan utcák pedig sárosak, szemetesek. Azt ajánlotta, hogy a piactéren természetesen legalább kolompért.

»A közlekedés a város néhány jelesebb kövezett utcáin könnyű, egyéb részein a nagy sár miatt igen akadályozott« volt. Csak 1840-ben kezdték meg a már húsz év óta vajdó utcakövezést. Az első kövezett út a nagy piacról a sóházakhoz vezetett. 1854-ben tanácsi rendelet jelent meg, hogy »october 1-ig minden ház előtt palló-járó készíttessék s az a belvárosban két év alatt, a külvárosokban öt év alatt téglával helyettesíttessék,« Ebből ugyan semmi sem lett, írja Reizner s a gyalogjárók bokán felül érő sárral küzdöttek. A Vasárnapi Újság 1856. novemberében közli »Mi újság?« rovatában: »Szeged városa nagy lépést fog tenni a civilisatio terén, mint mondják az utcáin párolgó mocsártengert elfojtván, kövezetet fog a helyett használni. Ha így haladnak az alföldi városok, kevesebb alkalmuk lesz a gúnyolóknak ellenünk szórni rágalomnyilaikat.«

Az ivóvíz kérdését tárgyalva s az ivóvíz fontosságát hangsúlyozva elmondja Altstädter, hogy Szeged lakossága annakidején a Tisza vizét itta. A bennszülöttek azt vallották, hogy a part közelében merített, földtől és mindenféle más anyagtól zavaros, néha majdnem sűrű víz jótékony hatású az egészségre és minél sűrűbb, annál egészségesebb. A Tisza lágy és a forrásokénál értéktelenebb vize a székszorulásra hajlamos gümőkórosokra enyhe hashajtó hatása miatt kedvező lehet. A jó forrásvízhez szokott idegenek is megszokják, megszeretik és dicsérik a Tisza lágy vizét. Felhívja a figyelmet, hogy a folyó vizét szűréssel meg lehet tisztítani és ízét jelentősen megjavítani. Használták is már annakidején a belül ózozott rézedényeket, amelyekben mosott tiszai homokon és kavicscon keresztül szűrték a vizet. Ahelyett, hogy a nagykiterjedésű város-

3. sz. ábra. Részlet »Sz. Kir. Szeged Városának helyzettervé«-ből, melyet 1850-ben Bainville József városi főmérnök metszett részbe. (A térképet a Szegedi Állami Levéltár őrzi.) A bal alsó sarokban látható a Csöpörke tó, a jobb alsó sarokban a Tisza. A Török Fő Utcától az Ördő Luk A'Mély Árkán át húzódó ér a Buza Piaczon keresztül a Könyök Utcáig terjedt.

ban minden irányban csöveken vezették volna a szűrt vizet, naponta száz és száz fiatal, idősebb szolgálóleány szállította vállon, kézben hordott korsókban a Tisza-vizet a város legkülönbözőbb pontjaira. Az idegen felfigyelt arra az érdekes színes képre, amelyet a sajátos módon vizet merítő és szállító nők csoportja nyújtott a Tisza partján és a város különböző részein. Altstädter elemezte az ülepítéssel és szűréssel megtisztított Tisza-vizet, és megállapította, hogy az lényegében nem tér el más folyók lágy vizétől.

Összehasonlítva Szeged ivóvíz viszonyait Velencével, ahol ciszternákban gyűjtött szűrt esővizet ittak vagy szárazság idején messziről hajón szállították a Brenta folyóból a vizet, megállapítja, hogy Szeged kedvezőbb helyzetben van. Nem szorul ugyanis esővízre, és nem kell messziről szállítani vizet, mert mindenkor friss és könnyen élvezetessé tehető víz áll a lakosság rendelkezésére. Szeged tehát ivóvíz tekintetében kedvezőbb helyzetben van, mint Velence.

Az idegen, aki ma Szegedre jön és gyönyörködve járja a város szép tereit, tágas utcáit, nem is gondol arra, hogy milyen volt a város képe, lakóinak élete az árvíz előtt. Arról csak az olyan régi írásokból szerzünk tudomást, mint Altstädter elfeledett tanulmánya.

Jáki Gyula †

SZEGED, AUTREFOIS LA STATION CLIMATIQUE D'HIVER DES MALADES DU POU MON

M. le Professeur Gy. Jáki nous fait connaître un livre intitulé Szegedin als Winteraufenthalt für Brustleidende im Vergleiche mit Venedig (par à Szeged en 1859, chez Zs. Burger); très intéressant du point de vue d'histoire médicale dont l'auteur Móra Altstädter (docteur de la Faculté des lettres, docteur en médecine, maître d'obstétrique, médecin exerçant à Szeged) recommande la ville de Szeged aux malades du poumon comme station climatique d'hiver.

Altstädter s'occupait non seulement de la médecine, mais aussi de la météorologie. Il examinait le climat de Szeged du point de vue de la climatologie et constata que le climat de Szeged fut en hiver aussi guérissant à la tuberculose que celui de Venise. À ce temps-là il y avait beaucoup de lacs autour de Szeged — sans parler de la Tisza — qui ont rendu l'air embué. L'eau des lacs contenait du carbonate de soude en grande quantité dont la vaporisation créait véritable «atmosphère de mer».

D'après Altstädter l'eau douce de la Tisza était — à cause de son effet purgatif — très bonne aux malades du poumon enclins à la constipation.

Le livre d'Altstädter nous prouve alors qu'avant la régularisation de la Tisza — vers 1850 — la ville de Szeged était une véritable station climatique.